

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יד, תשכ"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשימוש עם בלשוננו

ב"לשוננו לעם" קכ"ט מבטיח י' פרץ "לברר את העניין" של שימוש עם בלשוננו, אך אין הוא מברר שם אלא את שימוש ב' היחס, ובסוף דבריו הוא משווה את ב' לעם ופוסק: "בהירות ומסורת — בהירות קודמת". איני יודע, אם מוצדק הכלל הזה, וחוששני, שיש בכך מכשול לפני עיוורים, וגם ניסוח הכלל מְפּוֹקֶפֶק. "מסורת" זו מהי? כלום אין הכוונה לתחושת הלשון באותם הדורות, אשר דיברו עברית בלא לתרגם מן הלעזים למיניהם? ו"בהירות" מהי? כלום לא הכוונה למה שבהיר בעיניהם של אלה, שאותה תחושה בלשון העברית אבדה להם, ואין הם אלא מתרגמים? וכי לא את "נשמת הלשון" הם קובעים (כדברי י' מנצור באותה חוברת), כשמשתעבדים הם ללעז ומדברים "עם הידיים" או אוכלים "עם הכף"? אין ספק, כי בעיניהם זה נהיר ובהיר יותר מאשר "בידיים" ו"בכף" (העלולים להתפרש כ"בתוכן" עפ"י אותו ההיגיון המוליך איש בתוך תיק, שמר פרץ חושש לו), ומשיקבלו את הסכמתו של חכם הלשון, הרי זה גם כשר וישר, ולא הוכח, שאמנם סתירה כאן בין בהירות לשוננו לבין מסורתה.

הדוגמאות המאלפות, שליקט ד"ר פרץ ממקורותינו, מוכיחות את שימוש ב' היחס לציון העצם המלווה את הנושא והנטפל אליו, כל אימת שכוונת האומר לא לתיאור הפעולה, אלא לתיאור מצבו של הנושא בעת הפעולה — דבר המכונה בתחביר "לואי המצב": במקלי עברתי את הירדן (בר')

לב, יא) משמעו „בהיותי מצויד במקלי (בלבד)“, ואין במקלי תיאור פעולת מעבר הירדן. שכן בבוא ב' היחס לרמוז ל ת י א ו ר הפעולה, תציין מקום או אמצעי וכיו"ב. ומן הראוי להוסיף הבחנה זו על הדוגמאות הנאות שבמאמרו של ד"ר פרץ, שהרי רק מי שאינו נותן דעתו על הבחנה זו, עלול להבין „איש הולך בתיק“ כ„איש הולך בתוך תיק“.

אולם כיצד זה עבר לזיהוי ב = עס ? והלא משמעה של עס מנוגד לשל ב. עס — משמעה ביסודה: על יד, סמוך ל, קרוב ל (מבחינת המקום ואף מבחינת הזמן), כלומר בנטפל ל או בהיצמדות אל (ומכאן גם: נוסף על, אגב התנגשות ב, לפני נוכח וכיו"ב). העברי האומר עס מתייחס לעצם גדול, כללי, עיקרי מבחינה פסיכולוגית או נתון וידוע, שהנושא או המושא נטפל אליו, כשהוא קטן ממנו, או פרטי, טפל לגביו, או נעשה שייך אליו ומתייחס לפיו. והרי זה בדיוק היפוכה של ב' היחס, המרמזת בדוגמה הנ"ל (וכן בכל הדוגמות שהביא פרץ) לעצם הטפל והקטן יותר, הנטפל אל הנושא, ש ה ו א עיקר.

והרי מספר דוגמות מהמקרא: (1) האף תספה צדיק עס רשע (בר' יח, כג) — כלומר, היגרר הצדיק אחר הרשע, כשזה נדון לכליה? (2) כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (בר' כא, י). (3) שבו לכם פה עם החמור (בר' כב, ה) — שהרי החמור, הטעון שמירה והמשמש גם סימון המקום הבלתי ידוע, הוא עיקר בתודעתו של אברהם אבינו באותו רגע (ומה רגישה תחושתו הלשונית של המדרש הדורש מכאן „עם הדומה לחמור“). (4) וישב יצחק עם באר לחי רואי (בר' כה יא) — כלומר סמוך לאותה באר, הידועה לנו מכבר, שיצחק

אף הוא מתייחס ומשתייך אליה מעתה. 5) עודנו מדבר עמם ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רועה היא (בר' כט, ט) — אמנם נחשבה רחל בעיני יעקב אבינו יותר מכל הצאן אשר לאביה, אך דבר זה ייודע לנו בפסוק שלאחריו; בסיטואציה המתוארת כאן — יעקב הכרוך בשיחתו אחר הרועים (עמ' ה), נושא עיניו ותופס, עם הצאן המתגלות פתאם והמסיחות דעתו מן הרועים, גם אותה דמות, אשר נספחת אליהן; ובכך היסוד לאותה הערה פסיכולוגית עדינה, המוערת בתודעתו של יעקב "כי רועה הוא" (תוספת בנאלית למי שאינו רגיש ל"קטנות" כאלה).

הבאתי דוגמות אחדות ממינים שונים, והרוצה לבדוק יעקוב נא בעזרת הקונקורדנציה אחר מאות הפסוקים וינסה לרדת לעומקם.

יש, כמובן, שמשמעות זו מיטשטשת, כגון — א) בשירה, כשהיא מעבירה הטעמתה לא פעם, תוך משחק, מהעיקר אל הנטפל אליו, או כשהיא מעמידה במרכז אחד משני דברים שווים (כך בשירת האזינו: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים, ושן בהמות אשלח בם עם חמת זחלי עפר, יונק עם איש שיבה; ב) במטבעות לשון קבועות "נלחם עם, הלם עם, דבר עם, רב עם", שבהם אין לראות אלא שיתוף שווים — ועם זאת נראה, שאינו דומה "וילכו שניהם יחדו" (בר' כב, ו) או "וילכו בני ראובן ובני גד" (יהושע כב, ט) אל "וילך עם שרי מואב". מכל מקום אין עם מציינת אלא התייחסות אל העיקר, או, לפחות, השתתפות עם שווה, אל לעולם לא גרירת הטפל, כמו ב (במקל').

תחושת משמעותה זו של עם קיימת בלשוננו עד היום, אף שלא מדעת, ואין אנו רשאים לעקרה — אדרבה, מחובתנו לחזק ולהבהיר כל תחושה עברית מקורית. אומרים אנו בלא היסוס „העלמה יצאה עם חברתה“ (אמנם ללא נתינת הדעת על עיקר וטפל); אך נהסס רגע, אם נרצה לומר „העלמה יצאה עם הכלב“, כאילו חששנו בתת-הכרתנו, שמא ח"ו תתבטל העלמה אצל כלבה; ושוב לא נהסס לומר „העלמה יצאה והכלב עמה“. כך אומר גם הכתוב (במ' כב, כב): והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו — ולא: „עם שני נעריו“.

לפיכך אין להורות היתר על „הולך אדם עם תיק“, אף לא ב„לשון עממית“, אלא: הולך אדם ותיק עמו (או בידו, או בכיסו, לפי העניין). ואל יטענו אוהבי הנוחיות, שאנו מאריכים עליהם את הדיבור, כפי שרגילים הם לטעון; תירוץ שווא הוא, כדי לחפות על יחסם המבזה אל לשונם ולרשלנותם של הנרפים ללמוד.

וכן אין לזהות אוכל „לחם בחמאה“ ואוכל „לחם עם חמאה“; הראשון אוכל כדרך אדם מן היישוב (ומן הסתם אליו מתכוון ד"ר פרץ במאמרו), ואילו השני עושה את פתו טפלה לחמאה, והריתו מחקה דרכיו של הזולל, הסורר ומורה, לא עלינו. ומן הראוי, שנורה את ההבחנה שבין „קפה בחלב“ (הקפה הרגיל ובין „קפה עם חלב“ (בלשון איפכא מסתברא: קפה הפוך) ועוד הרבה כיו"ב.

ישאל השואל: כלום יבינו אותנו, אם נעמוד על הבחנות דקות אלה? אם באמת ובתמים נעמוד עליהן, סופם שיבינו. אם נפקיר את ההבחנות של לשוננו למען „בהירות“ מדומה,

נדלדל אותה מתכניה היא, ונהפוך אותה לגרורה ליבנטינית של איזו לשון מהמערב או מהמזרח (או משניהם כאחד), וסופם שלא יבינו, כלומר לא יבינו לשון "מסורת", אלא תרגום קלוקל מלעז בלבד. אילו נהגו דורות ראשונים לכלכל את מעשיהם בהחייאת לשוננו עפ"י השאלה "כלום יבינו?", היינו אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לרוסית ולגרמנית ולערבית. אולם בזכות מעשיהם המתוקנים עדיין מעיזים אנו לדבר עברית.

אהרן בר-אדון

עיר וכפר בלשוננו המדוברת של הדור הצעיר בישראל

נושא זה, שאנו באים לדון בו כאן בקצרה, ראוי למחקר מפורט, מבחינה בלשנית ופסיכולוגית (או סוציו-פסיכולוגית) כאחת, ואם אמנם יש מקום למיזוג כלשהו של דיסציפלינות אלו ושל הקרובות להן במדעי החברה (למשל, במסגרת ה"פסיכו-לינגוויסטיקה", שמדובר בה לאחרונה)¹ — אין ספק, שלנושא הנדון נודעת חשיבות מיוחדת במסגרת הממוזגת.

הרשימה הבאה מטפלת בבעיה זו בקווים כלליים בלבד, והיא בעיקרה פרי התרשמות אגב מחקר בלשוננו המדוברת של

1. נדון במקום אחר בבעיה זו, לרגל הופעת הספר :

PSYCHOLINGUISTICS, A Book of Reading, ed. Sol Saporta,
New York, 1961, XV+551 pp.